

AKUMULACIJA I KONCENTRACIJA KAPITALA

Pregledni rad

UDK: 330.146

Rezime

Od postanka robnoprivredne privrede i tržišta, robni proizvođači su stekli iskustvo, postali svesni značaja produktivnosti rada kao oružja njihove borbe za opstanak. Ukoliko je robna proizvodnja postajala univerzalnija, sveobuhvatnija, značaj ovog faktora bivao je sve veći. Prema tome, akumulacija kapitala, pretvaranje viška vrednosti u kapital, mora biti takvo, mora ispunjavati neumoljivi zahtev kapitalističke privrede da reprodukuje kapital koji je sve sposobniji da ostvari veću produktivnost rada, maksimalno moguću produktivnost rada, zavisno od dostignutog stepena razvika materijalnih proizvodnih snaga u svakoj oblasti i grani društvene proizvodnje. Zahtev neprekidnog povećavanja produktivnosti rada kapital može da ispuni samo ukoliko prilikom svake akumulacije, znači novih plasmana kapitala, vrši i promenu organskog sastava svakog kapitala u odnosu na prethodni ciklus akumulacije, promene u smislu povećavanja organskog sastava kapitala.

Ključne reči: akumulacija, koncentracija, kapital.

Uvod

Putem akumulacije, pretvaranja viška vrednosti u kapital, raste obim, odnosno, veličina pojedinačnog kapitala, samim tim vrši se i sve veća koncentracija ovog kapitala, istovremeno i koncentracija kapitala u društvu kao celini. Na ovaj se način uvećava masa

¹ dr Biljana Ivanova, Ministarstvo odbrane, Sektor za civilnu odbranu i pripreme odbrane, Nemanjina 25, Beograd

² dr Slavoljub Ristić, Ministarstvo odbrane, Sektor za civilnu odbranu i pripreme odbrane, Nemanjina 25, Beograd

sredstava za proizvodnju, koja funkcionišu kao kapital i broj najamnih radnika, koji su pod komandom kapitala. Akumulacija kapitala i njegova koncentracija identični su procesi. Koncentracija kapitala putem akumulacije kod pojedinca i u društvu, kao rezultanta pojedinačnih akumulacija (Baraković, 2019; Dávila-Fernández, 2018), kao zbir s jedne strane individualnih kapitala koji nastaju na raznim tačkama i po raznim osnovama i izvorima nastanka, s druge strane i kao zbir sve krupnijih individualnih kapitala. Ovakva koncentracija kapitala (Milojević & Mihajlović, 2019; Brancaccio, et al., 2018) i proizvodnje permanentni su proces u kapitalističkom načinu proizvodnje. Periodični zastoj ukupnog procesa, ili zastoji na pojedinim tačkama kapitalističke proizvodnje, ne mogu da izmene zakonitost akumulacije kapitala.

Bitna obeležja akumulacije kapitala

Borba za povećavanje produktivnosti rada sastavni je deo, nerazdvojni deo borbe svakog kapitaliste, pojedinačno za njegovu egzistenciju. U surovoj konkurentskoj borbi za opstanak svaki od njih utoliko je spremniji i jači, naoružaniji, ukoliko raspolaže proizvodnim potencijalom veće produktivnosti, ukoliko su mu troškovi proizvodnje niži. Istovremeno, ova je borba sastavni deo nastojanja kapitalista da ostvare veću masu viška vrednosti, što je i pokretač i cilj njihove aktivnosti (Aleksić, 2019). Tada se govorilo o proizvodnji relativnog viška vrednosti, metodima za proizvodnju viška vrednosti, zatim faktorima koji utiču na obim akumulacije kapitala, ukazano je na produktivnost rada, na uticaj povećavanja produktivnosti rada u ostvarivanju osnovnog cilja kapitalističke klase, uvećavanje mase viška vrednosti, proizvodnje viška vrednosti u sve većim razmerama (Bosi, et al., 2018). Reprodukcia kapitala, njegova akumulacija, mora neprestano da bude podređena ovom cilju, mora ga uvek imati u vidu. Kada se ne bi akumulirao sa rastom organskog sastava kapitala, kontinuitet kapitalističke reprodukcije ne bi bio moguć, opstanak pojedinačnog kapitaliste ne bi imao izgleda u surovoj konkurentskoj borbi na tržištu koje se zasniva i razvija po neumoljivoj logici zakona vrednosti, koji je pored ostalog i zakon produktivnosti rada.

Rast organskog sastava kapitala prilikom akumulacije dovodi do relativnog opadanja, smanjivanja promenljivog kapitala. Zbog ovoga se i tražnja radne snage ne povećava proporcionalno rastu akumulacije, naprotiv tražnja radne snage relativno opada (Fiaschi & Fioroni, 2019). Opadanje tražnje za radnom snagom, kako zaključuje Marks, dovodi »do progresivne proizvodnje relativno suvišnog stanovništva ili industrijske rezervne armije.

S veličinom društvenog kapitala koji već funkcioniše i sa stepenom njegovog uvećavanja; sa uvećavanjem razmera proizvodnje i mase pokrenutih radnika; s razvijanjem proizvodne snage njihovog rada (Balla & Rose, 2019); sa širim i punijim izbijanjem svih živih izvora bogatstva povećava se i razmera u kojoj je jače privlačenje radnika od strane kapitala u sve većoj meri povezano s njihovim odbijanjem menjanje organskog sastava kapitala i njegovog tehničkog oblika biva sve brže, i sve se brže uvećava opseg onih oblasti proizvodnje koje ovaj proces čas jednovremeno čas naizmenično zahvata. Proizvedeći akumulaciju kapitala, radničko stanovništvo, dakle, samo proizvodi u sve većem obimu i sredstva koja njega samog čine relativno prekobrojnim. To je zakon stanovništva koji je svojstven kapitalističkom načinu proizvodnje, kao što doista svaki posebni istorijski način proizvodnje ima svoje posebne zakone stanovništva čija je vrednost istorijska (Stanojević, 2018). Neki apstraktni zakon stanovništva postoji samo za biljke i životinje ukoliko čovek ne interveniše u istorijskom smislu.

Centralizacija kapitala

Koncentracija proizvodnje i kapitala u društvu ne rezultira iz prostog proporcionalnog jednakog, ili jednako intenzivnog uvećavanja pojedinačnih kapitala. Neki od njih uvećavaju se brže i snažnije, drugi sponije, pojedini iščezavaju, propadaju, bivaju uništeni konkurencijom. Na račun onih koji propadaju, nastaju novi krupni kapitali, kao što „velike ribe gutaju male” (Krstić, Jovičević, & Andžić, 2016). U kapitalističkom društvu vrši se neprekidno pregrupisanje snaga, svaki put nov raspored snaga, menja se vlasnička struktura kapitala na taj način što sve veći deo ukupnog društvenog kapitala postaje vlasništvo sve manjeg broja kapitalista. Tendencija centralizacije kapitala je takva da se ukupni društveni

kapital koncentriše u ruke sve manjeg broja vlasnika. Logički završetak ovog procesa bio bi da se ukupni kapital svake grane ili oblasti društvene proizvodnje nađe u rukama jednog vlasnika ili grupe vlasnika. Naročito intenzivan proces centralizacije kapitala događao se krajem XIX veka u kapitalističkim zemljama Zapada. Ishod ove centralizacije kapitala predstavljaju monopoli koji karakterišu jedan stupanj u razvoju kapitalizma. Najsnažnije poluge centralizacije kapitala su konkurencija i kredit. Konkurencija »ubija« sve kapitaliste koji nisu u stanju da postignu odgovarajuću produktivnost rada, koju zahteva razvoj kapitalizma, ili se nisu »uklopili« u stihijski sistem društvene podele rada anarhične robne proizvodnje. Razvoj kreditnog sistema i bankarstva, rast kamatonosnog kapitala, kao i stvaranje mogućnosti osnivanja novih velikih gigantskih preduzeća kao akcionarskih društava dali su neviđen impuls centralizaciji kapitala. Stvaranje akcionarskih društava omogućilo je da se kod obrazovanja krupnih kapitala vrše ogromni skokovi, tako da se, takoreći preko noći, mogu stvarati krupna kapitalistička preduzeća.

I proces centralizacije kapitala, savremenog kapitalizma ima slične karakteristike danas, kao i u prošlosti, međutim tendencije centralizacije kapitala neuporedivo su intenzivnije. Evo nekih podataka o tome (Grbić & Jovanović, 2020).

Hiljadu do dve hiljade preduzeća danas učestvuje sa preko 75% u industrijskoj proizvodnji zapadnog sveta. Od 2.000.000 američkih firmi, manje od 200 poseduje preko 60 odsto kapitala u SAD. Pedeset vodećih britanskih firmi učestvuje sa 75 odsto u izvozu Velike Britanije. Šest japanskih industrijskih džinova proizvode skoro polovinu bruto nacionalnog proizvoda; a oko 150 kanadskih kompanija učestvuje sa 60 do 70 odsto u svim poslovnim investicijama (Joldić, Vasiljević, & Krstić, 2018).

Najnoviji zvanični pregled industrijske koncentracije u Francuskoj, objavljen januara 2019, pokazuje da 20 odsto francuskih kompanija učestvuje sa 90 odsto u ukupnom poslovanju. Od 200.000 firmi koliko ih je ispitano, skoro 64 odsto onih najmanjih učestvovalo je u nacionalnom poslovnom prometu samo sa 5,3 odsto. Osam stotina, ili 0—4 odsto firmi na vrhu, čiji godišnji poslovni efekat

premašuje 200 miliona dolara, učestvovalo je u ukupnoj proizvodnji sa 37 odsto (Davaadorj, 2019).

U 1994. godini broj preduzeća u SAD čiji je godišnji promet premašio milijardu dolara popeo se na više od 350. U 2011. godini ovakvih preduzeća je bilo 320, u 2012. godini 326, a u 2013. godini 340. Prema tome, 2024. godina po porastu broja milijardskih preduzeća će predstavljati rekord.

Međutim, kao snažna poluga centralizacije kapitala, javlja se isto tako i razvoj tehnologije, pronalasci i otkrića, usavršavanje oruđa za proizvodnju, novi tehnološki postupci i tako dalje. Razvoj moderne tehnologije (Pantić, i dr., 2019) postavlja sve veće zahteve u pogledu veličine kapitala sa kojim je moguće osnivanje pojedinog preduzeća, s obzirom na visinu organskog sastava kapitala, odnosno njegovog postojanog dela. Svaki novi ciklus ulaganja kapitala zahteva sve veće kapitale, kako u odnosu na postojeću proizvodnju, tako i na nove. Posledica ovakvog kretanja akumulacije je sve veća centralizacija kapitala. U okviru ukupnog društvenog kapitala broj krupnih vlasnika kapitala sve više raste, kao i prostor koji zauzimaju kao sopstvenici delova ukupnog kapitala (Krajewski & Mackiewicz, 2019; Milenković & Kalaš, 2020).

U jednoj meri s razvijanjem kapitalističke proizvodnje i akumulacije razvijaju se i konkurencija i kredit, te dve najmoćnije poluge centralizacije (Koeniger & Prat, 2018). Uz to napredovanje akumulacije umnožava materijal koji se može centralizovati, tj. pojedinačne kapitale (Mutreja, Ravikumar & Sposi, 2018), dok proširivanje kapitalističke proizvodnje stvara ovamo društvenu potrebu, a onamo tehnička sredstva za ona krupna industrijska preduzeća koja se ne mogu izvesti bez prethodne centralizacije kapitala. Tako su danas uzajamna privlačna snaga pojedinačnih kapitala i težnja za centralizacijom jači nego ikada ranije. Ali, iako već dostignuta veličina kapitalističkog bogatstva i nadmoćnost ekonomskog mehanizma u izvesnom stepenu određuju relativno jačanje i relativnu energiju centralizatorskog kretanja, ipak napredak centralizacije nikako ne zavisi od pozitivnog uvećavanja društvenog kapitala (Milanović, Nikitović, & Garabinović, 2020). To

je ono po čemu se centralizacija specijalno razlikuje od koncentracije, koja je samo drugi izraz u uvećanom razmeru.

Zaključak

Analiza proširene kapitalističke društvene reprodukcije je pokazala da osnovni uslov za njeno ostvarivanje predstavlja izdvajanje jednog dela nacionalnog dohotka radi proširenja obima proizvodnje. Stoga i osnovni problem nesmetanog funkcionisanja proširene društvene reprodukcije jeste namenska raspodela nacionalnog dohotka na akumulaciju i ličnu potrošnju. Pri tom je značajna i podela akumulacije između odeljaka društvene proizvodnje, kao i upotreba akumulacije za kupovinu dodatnog postojanog i promenljivog kapitala. Sve to utiče na ostvarivanje proporcija proširene društvene reprodukcije i njene normalne tokove.

Od načina namenske raspodele nacionalnog dohotka na akumulaciju i ličnu potrošnju zavisi mogućnost realizacije domaćeg bruto proizvoda, jer, za ostvarivanje proširene reprodukcije moraju se obezbediti dodatna sredstva za proizvodnju i dodatna sredstva za ličnu potrošnju. Nesmetani tok proširene društvene reprodukcije biće omogućen onda, ako izdvojenom fondu novčane akumulacije odgovara višak proizvodnih sredstava za proizvodnju i višak proizvodnih sredstava za ličnu potrošnju. Takvo izdvajanje za akumulaciju nazivamo normalnim obimom novčane akumulacije. Dakle, normalni obim akumulacije predstavlja onaj deo nacionalnog dohotka izdvojenog za akumulaciju koji je jednak vrednosti dodatno proizvedenih sredstava za proizvodnju i dodatno proizvedene vrednosti sredstava za ličnu potrošnju. Time je, znači, akumulacija objektivno određena veličina u procesu društvene reprodukcije.

Literatura

1. Aleksić, V. (2019). Poreski sistem u Srbiji i promene poreskog sistema u skladu sa tendencijama u svetu. *Kultura polisa*, 16(39), 525-538.

2. Balla, E., & Rose, M.J. (2019). Earnings, risk-taking, and capital accumulation in small and large community banks. *Journal of Banking & Finance*, 103, 36-50
3. Baraković, I. (2019). Međunarodno projektno finansiranje sporta. *Menadžment u sportu*, 10(1), 27-44.
4. Bosi, S., Ha-Huy, T., Van, C. L., Pham, C.T. & Pham, N.S. (2018). Financial bubbles and capital accumulation in altruistic economies. *Journal of Mathematical Economics*, 75, 125-139,
5. Brancaccio, E., Giammetti, R., Lopreite, M. & Puliga, M. (2018). Centralization of capital and financial crisis: A global network analysis of corporate control. *Structural Change and Economic Dynamics*, 45, 94-104
6. Dávila-Fernández, M.J., Oreiro, J.L. & Dávila, M.W.D. (2018). Endogenizing non-price competitiveness in a BoPC growth model with capital accumulation. *Structural Change and Economic Dynamics*, 44, 77-87
7. Davaadorj, Z. (2019). Does social capital affect dividend policy? *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 22, 116-128
8. Fiaschi, D. & Fioroni, T. (2019). Transition to modern growth in Great Britain: The role of technological progress, adult mortality and factor accumulation. *Structural Change and Economic Dynamics*, 51, 472-490
9. Grbić, M., & Jovanović, D.(2020). Komparativni finansijski sistemi - implikacije za ekonomski rast. *Oditor*, 6(1), 49-65.
10. Joldić, N., Vasiljević, S., & Krstić, S. (2018). Globalne ekonomske krize kao posledica kapitalizma. *Oditor*, 4(1), 52-62.
11. Koeniger, W. & Prat, J. (2018). Human capital and optimal redistribution. *Review of Economic Dynamics*, 27, 1-26
12. Krajewski, P. & Mackiewicz, M. (2019). The role of capital and labour in shaping the environmental effects of fiscal stimulus. *Journal of Cleaner Production*, 2016, 323-332
13. Krstić, S. L., Jovičević, P. V., & Andžić, R. M. (2016). Liberalni pravac političke ekonomije i njegov uticaj na ekonomsku misao u Srbiji u 19. veku. *Vojno delo*, 68(5), 359-368.
14. Marks, *Kapital*, III tom, Kultura, 1964. Beograd,

15. Milenković, N., & Kalaš, B. (2020). Banke versus fondovi rizičnog i privatnog kapitala – supstitut ili komplement?. *Kultura polisa*, 16,(41), 653-663.
16. Milojević, I., & Mihajlović, M. (2019). Primena metoda ocene investicionih projekata u javnom sektoru. *Oditor*, 5(1), 19-31.
17. Mutreja, P., Ravikumar, B. & Sposi, M. (2018). Capital goods trade, relative prices, and economic development. *Review of Economic Dynamics*, 27, 101-122
18. Milanović, J., Nikitović, Z., & Garabinović, D. (2020). The impact of customer contact as part of the agricultural products distribution channel on the increase of the competitiveness of agricultural holdings. *Ekonomika poljoprivrede*, 67(2), 359-375.
19. Pantić, N., Milunović, M., Tankosić, M., Marjanović, N., & Krstić, S. (2019). Dependence of property incomes and social contributions as indicators of agro-budgetary policy management. *Ekonomika poljoprivrede*, 66(3), 707-720.
20. Stanojević, Lj. (2018). Specifičnosti menadžmenta revizije ugovora u javno sektoru. *Menadžment u sportu*, 9(1), 27-35

CAPITAL ACCUMULATION AND CONCENTRATION

Abstract

Since the beginning of money based economy and market, commodity producers have gained experience, became aware of the significance of labor productivity as a weapon of their fight for survival. If the production of goods became more universal, comprehensive, the significance of this factor became greater. According to that, capital accumulation, conversion of surplus value to capital has to be in a way to fulfill the relentless demand of the capitalist economy to reproduce capital which is increasingly capable to achieve greater work productivity, maximally possible work productivity, depending on the achieved degree of development of material productive forces in each area and branch of social production. The demand of continuous increase of capital labor productivity can be fulfilled only if during each accumulation, performs the change of organic compound of each capital in relation to the previous cycle of accumulation, changes in the sense of increasing organic composition of capital.

Key words: accumulation, concentration, capital.

Datum prijema / Date of arrival: 11.08.2020.

Datum prihvatanja / Accepted date: 07.11.2020.